

„Mindig a forradalmárok vitték előre a világot,
csak nem volt jó egy mártír családjában élni”

Ha kérdezték, kivégzett bátyját inkább elhallgatta...

Kedves olvasó, mielőtt belekezdenél ennek az írásnak az olvasásába, be kell vallanom, hogy nem vagyok történész. Nem mélyedtem bele az 56-os események boncolgatásába, nem elemeztem az akkori korszellemet. Mielőtt mikrofont ragadtam volna, leültem dolgozószobám asztalához és gondolkodtam. Adott két ember, akiket a múlttól fogok faggatni. Meséljék el nekem, kérem, hogy történt... Nem az volt a célom, hogy hőst csináljak Kováts Józsefből, aki a 40 éve történt szegedi események egyetlen halálatíztje – az a politikusok dolga – hanem, hogy felidézsem azt amit akkor az emberek átéltek. Hiszen a hősök is csak emberek.

– *Hogyan ismerkedett meg Kováts Józseffel?* – tettem fel a kérdést *Vajtai Évának*, aki valaha közeli ismerőse volt.

– Jóskát én akkor ismertem meg, amikor az első börtönbüntetéséből hazatért. Én akkor 20 éves lehettem. Elsőéves orvostanhallgató volt, amikor le tartóztatták, tudomásom szerint a Kisgazda és a Kommunista Párt közötti konfliktusnak volt ő egyik szereplője. Elvitték és 5

Fellobogozott teherautó a szegedi Kárász utcán

évre lecsukták. A húga, Böbe nagyon jó barátnőm volt, és egyik nap boldogan újságot adott nekem, hogy a bátyja, Jóska nem sokára hazaérkezik, és nagyon nagy szeretettel, várnak engem is. Én a kertben szedtem egy nagy csokor margarétát, hogy ezzel köszöntsem a legjobb barátnőm testvérét. Egy nagy, fotelben ült egy fekete csontkeretes sovány, magas, komoly, szótlán férfi. Őszintén szólva alig vártam, hogy a kötelező látogatás véget érjen és én megszabaduljak. Aztán Jóska elkerült otthonról, mert traktorosi állást kapott Csorváson. Egy fél év múlva Böbe megint meghívott, ugyanis a bátyja szabadságot kapott, és néhány napra hazalátogatott. Aki azonban akkor nekem ajtót nyitott, már nem az a megkopott ember volt akit megismertem, hanem egy barnára lesült, mosolygós, rendkívül kellemes jelenség. Emlékszem, akkor nagyon jól beszélgettünk.

– *Ön ekkor 20-21 éves fiatal lány volt. A szimpátián kívül felébredt önben valamilyen más érzés is?*

– Igen. Én mint afféle fiatal lány felfedeztem benne a férfit is. A családom tagjai meg is mosolyogtak ezért, de később mikor látták, hogy ez mennyire átformált, már nem képeztem a nevetség tárgyát. Ha hazajött, mindig megkeresett, nagyokat sétáltunk, józúcket beszélgettünk. Tulajdonképpen ennyivel, a személyes jelenlétével, azzal, hogy küzd a fennmaradásért, nekem be kellett érnem.

– *Mi történt ezután önnel?*

– Férjhez mentem és elkerültem Szegedről. A forradalmat Héderváron éltem át. Itt tudtam meg néhány hónappal később, hogy Jóskát november 4-én le tartóztatták és a családja hónapokon keresztül semmit nem tudott róla. Minden olyan homályos és kibogozhatatlan volt. Egy 1958 végén íródott levélben közölte édesanyám, hogy Jóskát október 6-án kivégezték. Évek múltán amikor a barátokkal újra összejöttünk, mindannyiunknak az volt a véleménye, hogy mi nem változtunk. Változott a világ, felcseperedtek generációk, akiknek már ezekkel az eseményekkel érzelmi találkozásuk nem volt.

* * *

Kováts József húgát, Erzsébetet Dunakeszin találtam meg. Boldog nagymama és rendkívül kedvesen fogadott. Rögtön bele is kezdtem a közepébe:

– *Hogyan fogadta ön és családja József 56-os tevékenységét?*

– Haragudtam rá, mert féltettem a családot. Könyörögtem neki én is meg szegény édesanyám is, hogy ne csinálja. Anyám mondogatta neki, hogy elege volt már a börtönbe járásból. Kértük, hogy ne avatkozzon bele, hisz ez nem egészen az ő forradalma. Ezt a reformkommunisták csinálják. Ő pedig egy volt rendőrtiszt fia, és az embereknek könnyen a fehérterror juthat eszébe. Ezt neki fel kellett volna fogni. De hát nem! Igaz ugyan, hogy mindig a forradalmárok vitték előre a világot, de nem volt jó egy mártír családjában élni. Apámat behívták a rendőrségre, hogy most mit csináljanak? Erre apám azt válaszolta, hogy a rendőröknek nem politizálni kell, hanem rendet tartani. Ezért apámat is lecsukták 2 évre.

– *Mikor volt ez pontosan?*

Nagygyűlés Szegeden 1956-ban

– '57 elején. Apámat Márianosztrára, Jóskát pedig először Pestre, majd visszahozták Szegedre. Itt volt a tárgyalása. Én csak egyszer voltam ott, de akkor is olyan csúnyán nézett rám, hogy nem mentem többet. Szerette volna, hogy ne keveredjek ebbe bele.

– *Érte önöket valami atrocitás?*

– Fizikailag nem bántalmaztak bennünket, csak nem kaphattam munkát. Elmentem egy gyárba dolgozni, és volt egy Náci nevű párttitkár. Ha ott engem meglátott, én másnap már nem voltam ott.

– *Mindaz József miatt?*

– A család miatt, meg József miatt. Ahogy az előbb említettem, fizikailag nem bántottak, csak lelkileg. Úgy tudtuk meg, hogy kivégezték, hogy csak úgy beszéltek. Volt egy börtönőr, aki azt mesélte, hogy rettenetes dolog történt a Csillag börtönben, mert felakasztottak egy 32 éves férfit. Ez volt a bátyám. Így tudtuk meg, hogy egyáltalán kivégezték. Édesanyám állandóan kijárt a rabtemetőbe, hogy meglesse, hová is temetik a bátyámat. De nem sikerült megtudnia. '89-ben egy börtönőr mondta el, hogy 2 nap múlva hajnalban vitték ki és földelték el. Szegény apám Márianosztrán egy sétán tudta meg, hogy kivégezték a fiát. Valaki megtudta és szájról szájra terjedt a hír. Jóska utolsó kívánsága az volt, hogy hozzanak neki szőlőt és

lány kenyeret, lévén, hogy lesz még szőlő s lány kenyér. Végigrohanták egész Szeget, de nem találtak kenyeret, csak zsemlet. Így szőlőt és zsemlet vittek be neki. A siralomházban gyakorolják a rabok, hogy mit fognak mondani a vesztőhelyen. Egyszerűen mondogatják magukban. A bátyámnak ezek voltak az utolsó szavai: *A hazáért és a szabadságért halok meg.* Igazából nem is szívesen érdeklődtünk a részletek felől, mert csak rosszabb tett volna. Az, hogy küzdeni kellett a fennmaradásért, átszűrte bennünket ezen a nehéz helyzeten. Jó, a bátyám meghalt, de az életnek mennie kellett tovább.

– *November 4. után az ismerősök, barátok hogyan fogadták a történeteket?*

– Nagyon kevés barátunk maradt. Akik viszont megmaradtak, természetesen együttérzéssel. Emlékszem, egyszer egy nő benyitott hozzánk és anyám kezébe nyomott egy borítékot. Kinyitottuk, és pénz volt benne.

– *Az elmúlt 40 év alatt mennyit beszéltek Józsefről?*

– Inkább addig míg a szüleim éltek. Utána féltem attól, hogy a férjemnek kellemetlensége lehet ebből: nagyon nagyon kevesen tudták rólam, hogy nekem valaha volt egy bátyám. Ha megkérdezték tőlem, hogy van e testvérem azt feleltem, hogy nincs, egyedül vagyok.

Kunstár Csaba

Döbör András

Szökés a recski haláltáborból

A következő oldalakon az ötvenes évek Magyarországnak egyik leginkább regénybe illő, legizgalmasabb és egyben leghátborzongatóbb eseményéről olvashat a kedves olvasó. Már a cím is árulkodó. Szökés a szupertitkos internálótáborból, abból a táborból, amelyről a nyugat-európai közvélemény csak a vakmerő tett után vett tudomást. Mielőtt követnénk az események menetét a résztvevők és a tanúk vallomásai alapján, ismerkedjünk meg gyorsan a magyar internálótábor nemzetközi előzményeivel, mintáival. Ezek ismeretében már könnyebben válaszolhatunk arra a kérdésre mi is, melyre majd a visszaemlékezők adnak konkrét választ: A recski tábor célja vajon „csupán” az internálás volt-, vagy a *megsemmisítés?*

I. Recsk nemzetközi előzményei

A recski táborhoz hasonló intézmények Szovjet-Oroszországban már 1918 augusztusától működtek. A szovjet koncentrációs légerek régi kolostorokból, apácázárdákból lettek kialakítva Moszkva és Novgorod környékén. Akkoriban összesen kb. 5000 embert tartottak fogva bennük.¹ 1918. szeptember 5-én látott napvilágot Grigorij Ivanovics *Petrovszkij* belügyi népbiztos koncentrációs táborokat előállító rendelete.² Az első ennek nyomán kialakított mintatábor a Fehér-tengeri Szolovecki szigeteken hozták létre (ahol már 1718-tól állami börtön működött), Felix Edmundovics *Dzerzsinszkij* bel-